

Edyta MASIEREK

EC1 W ŁODZI Z PERSPEKTYWY MIESZKAŃCÓW NAJBLIŻSZEGO OTOCZENIA

5

Dr Edyta Masierek – *Uniwersytet Łódzki*

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej

Zakład Zagospodarowania Środowiska

ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź

e-mail: edyta.masierek@geo.uni.lodz.pl

ZARYS TREŚCI: Łódź to miejsce, którego znakiem szczególnym są przedsięwzięcia polegające na adaptacji dawnych obiektów pofabrycznych na różne cele: dydaktyczne, handlowe, biurowe, mieszkaniowe, hotelowe, kulturowe, gastronomiczne. Są one realizowane od lat 90. XX wieku zarówno przez sektor prywatny, jak i publiczny. Artykuł ma na celu zaprezentowanie opinii mieszkańców najbliższego otoczenia na temat jednego z nich tj. projektu „Rewitalizacja EC1 i jej adaptacja na cele kulturalno-artystyczne” i jego wpływu na sąsiedztwo. W artykule przedstawiono wyniki badań kwestionariuszowych przeprowadzonych w 2017 roku na próbie 199 respondentów, zamieszkujących w zasięgu pieszym, tj. do 500 m od przeprowadzonej inwestycji. Większość ankietowanych pozytywnie oceniło przekształcenia, jakie zaszły na terenie dawnej elektrociepłowni. Jako atuty projektu podkreślali jego dostępność komunikacyjną oraz estetykę i formę architektoniczną budynków.

SŁOWA KLUCZOWE: rewitalizacja, obszary przemysłowe, EC1, Łódź.

EC1 IN ŁÓDŹ FROM THE PERSPECTIVE OF AN INHBITANT OF THEIR IMMEDIATE SURROUNDINGS

ABSTRACT: The distinctive feature of Łódź is its adaptation of former factory facilities for different purposes: didactic, commercial, office space, residential, hotel, cultural, gastronomic. They have been carried out since the 1890s by both the public and private sectors. The aim of

the article is to present the project „Revitalisation of EC1 and its adaptation for cultural and artistic purposes” mentioned above from the perspective of an inhabitant of their immediate surroundings, particularly the impact on their immediate environment. The article presents the results of questionnaire surveys in 2017 on 199 respondents residing within walking distance i.e. up to 500 m from the realized investment. Most of the respondents positively assessed the transformations of EC1. The advantages of the project are the transport accessibility and aesthetics and architectural form of the buildings.

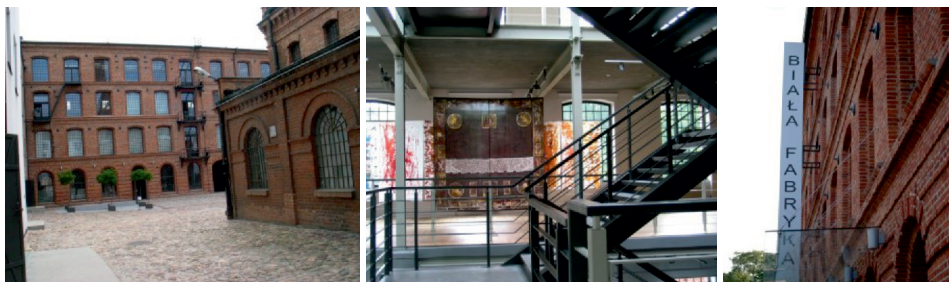
KEYWORDS: urban regeneration, brownfields, EC1, Łódź.

5.1. Wprowadzenie

Dynamiczne przemiany ustrojowe, które nastąpiły w Polsce po 1989 roku, doprowadziły do likwidacji dużych zakładów pracy. W związku z tym w strukturach przestrzennych miast pozostały rozległe obszary poprzemysłowe, które często znajdują się (jak np. w Łodzi) w częściach śródmiejskich. Przez lata ulegały one powolnej degradacji. Z jednej strony tereny te stanowią problem dla zarządzających miastem, z drugiej zaś mogą być postrzegane jako niezwykle potencjał, możliwy do wykorzystania przy tworzeniu ciekawych projektów, nawiązujących do tożsamości i dziedzictwa kulturowego miejsca i wychodzących naprzeciw aktualnym potrzebom lokalnej społeczności (Nowakowska, Walczak 2017; Maciejewska, Turek 2019; Moterski 2019). Szczególnie w przypadku Łodzi obiekty poprzemysłowe stanowią kluczowy element historycznego dziedzictwa i jednoznacznie definiują jej tożsamość. XIX-wieczna historia Łodzi, a zwłaszcza dynamika procesów rozwojowych sprawia, że obecność obiektów pofabrycznych w części śródmiejskiej wpływa w sposób znaczący na fizjonomię i morfologię miasta.

Potencjał obszarów poprzemysłowych zauważony został w Polsce w pierwszej kolejności przez prywatnych inwestorów, którzy zaczęli realizować projekty adaptacji przestrzeni postindustrialnych na cele komercyjne, jak np. Stary Browar w Poznaniu czy Manufaktura w Łodzi. Dodatkowo, po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, pojawiły się szanse aplikowania o środki na rewitalizację obszarów poprzemysłowych, co sprawiło, że wiele samorządów podjęło się tego typu działań, w tym Łódź zrealizowała m.in. dwa duże przedsięwzięcia: „Kultura i tradycja włókienniczej Łodzi – modernizacja i zagospodarowanie kompleksu fabrycznego Geyera” (fot. 1–3) oraz prezentowany w artykule projekt „Rewitalizacja EC1 i jej adaptacja na cele kulturalno-artystyczne”.

W 2015 roku wraz z przyjęciem *Ustawy o rewitalizacji* (zwanej dalej *Ustawą*) oraz *Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020* zmieniło się w Polsce podejście do finansowania tego typu przedsięwzięć ze środków unijnych. Aktualnie wyznaczone przez gminy, na podstawie

Fot. 1–3. Efekty projektu „Kultura i tradycja włókienniczej Łodzi – modernizacja i zagospodarowanie kompleksu fabrycznego Geyera”

fot. E. Masierek (2009)

prac diagnostycznych, obszary zdegradowane¹ i rewitalizacji² powinny zasadniczo stanowić tereny zamieszkałe, na których można m.in. zdiagnozować problemy społeczne. Do takich na pewno nie należą obszary przemysłowe. Tereny te mogą jednak stanowić element programów rewitalizacji, jeżeli działania, które zostaną dla nich zaplanowane będą ściśle związane z obszarem rewitalizacji i przyczynią się do faktycznego przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym, które na nim występują (art. 10 ust. 3 *Ustawy o rewitalizacji*, 2015).

Inspiracją do podjęcia prezentowanych w artykule badań były wyżej wymienione zmiany w podejściu do obszarów przemysłowych jako podmiotu rewitalizacji. Autorka chciała dowiedzieć się, co na temat już funkcjonujących w mieście obiektów, po przeprowadzonej rewitalizacji obszarów przemysłowych, mają do powiedzenia mieszkańcy najbliższego ich otoczenia i jakie zauważają zmiany nie tylko w przestrzeni, ale także w aspekcie społeczno-gospodarczym. Do analizy w ramach niniejszego artykułu wybrano zrealizowany przez samorząd, z wykorzystaniem środków unijnych, bardzo charakterystyczny dla Łodzi projekt adaptacji EC1, znajdujący się w bezpośrednim sąsiedztwie Dworca Łódź Fabryczna. Celem publikacji jest przedstawienie wyżej wymienionego projektu z perspektywy mieszkańca najbliższego sąsiedztwa, w tym jego wpływu na otoczenie.

¹ Obszar zdegradowany to teren znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym. Ponadto obszar zdegradowany można także wyznaczyć w przypadku występowania na nim co najmniej jednego z następujących negatywnych zjawisk: gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych (art. 9 ust. 1 *Ustawy o rewitalizacji*, 2015).

² Obszar rewitalizacji – obejmować może cały teren zdegradowany lub jego część (nie może przekroczyć jednak: 20% powierzchni gminy, 30% jej mieszkańców) (art. 10 ust. 1 i 2 *Ustawy o rewitalizacji*, 2015).

W celu przedstawienia niniejszego opracowania wykorzystano: literaturę przedmiotu, sprawozdania i raporty z działalności instytucji *ECI Łódź – Miasto Kultury* za lata 2008–2019, aktualnie obowiązujące lokalne i krajowe akty prawne, wyniki własnych badań kwestionariuszowych przeprowadzonych w 2017 r. oraz archiwum autorki, które powstawało w trakcie jej praktyki zawodowej.

5.2. Potencjał obszarów poprzemysłowych w świetle rewitalizacji

Procesy rewitalizacji dotyczące obszarów poprzemysłowych powinny stanowić element polityki rozwoju miast, zwłaszcza tych o bogatych tradycjach w tym zakresie oraz przyczyniać się do poprawy warunków życia lokalnej społeczności. Umiejętnie skonsumowany potencjał tych terenów może przyczynić się do zmian społecznych, ekonomicznych oraz pomagać w wprowadzaniu ładu i zasad rozwoju zrównoważonego (Grimski, Ferber 2001; Syms 2001; Klapperich 2002). Aby jednak możliwym było ponowne wykorzystanie obszarów poprzemysłowych do nowych funkcji, niezbędnym jest zaangażowanie się w ten proces zarówno sektora publicznego, jak i prywatnego (Domański 2009; Skalski 2009; Pizzol i in. 2016).

Rewitalizacja obszarów poprzemysłowych stanowi przedmiot zainteresowania wielu badaczy reprezentujących różne dziedziny naukowe. Wątki przez nich podejmowane, które zdaniem autorki warto podkreślić na potrzeby niniejszej publikacji to: ochrona zabytków poprzemysłowych z jednoczesnym uwzględnianiem potrzeb użytkowników (m.in. Legrand 2006; Petz 2006; Lenartowicz 2006, 2010; Ostręga 2008; Wójcik 2009), problemy technologiczne i ekonomiczne, jakie występują przy adaptacjach terenów poprzemysłowych (m.in.: Stratton 2000; Ostręga, Uberman 2005; Żychowska 2006; Thornton i in. 2007; Domański 2009; Szewczyk 2012; Walczak 2016), a także aspekty architektoniczno-urbanistyczne i ochrony dziedzictwa kulturowego (m.in.: Russell, James 2001; Kaczmarek 2001, 2010; Couch i in. 2011; Wojnarowska 2012, 2013; Walczak 2017; Cysek-Pawlak, Krzysztofik 2018).

W procesie przekształceń ważne jest położenie i dostępność komunikacyjna, a także wartość kulturowa, sentymentalna związana z danym obszarem (Latosińska 2010). Podejmowanie przemian funkcjonalnych terenów poprzemysłowych zależy od wielu czynników, w tym m.in.: od ich struktury własności, lokalizacji, tkanki przestrzenno-funkcjonalnej miasta i skali wielkości przedsięwzięcia (Piech 2004). Przekształcając historyczne obiekty poprzemysłowe do nowych funkcji ważne jest, aby zwracać uwagę na zachowanie ich układu i kompozycji urbanistycznej, charakteru architektury industrialnej oraz wykreowanie przestrzeni, która nawiązuje do pierwotnej funkcji, a tym samym przypomina o jego roli w życiu społecznym i dziejach miasta (Zbiegieni 2009). Specyficzne rozwiązania stosowane w zespołach produkcyjnych, takie jak: powierzchnia, wysokość budynków, przekrycia dachowe, materiały i konstrukcje, budowle inżynierskie,

a także same rozwiązania architektoniczne sprawiają, że są one wyjątkowe i niepowtarzalne. W przeszłości stanowiły one wyraźne dominanty przestrzenne i architektoniczne. Wszystkie te elementy traktowane jako całość są trwałym znakiem historii i hierarchii funkcjonalnej miasta, czytelnym zaznaczeniem funkcji i rangi (Gubański 2008). Istotna jest tu zatem rola konserwatorów zabytków, którzy z jednej strony powinni dbać o zachowanie jak największej autentyczności odnawianych obiektów, z drugiej zaś potrafić szukać kompromisów z inwestorami tak, aby wykorzystać ich potencjał w projektach rewitalizacji.

Rewitalizacja obszarów poprzemysłowych przywraca te tereny do miasta często poprzez stworzenie całkiem nowej jednostki funkcjonalnej. Jednocześnie istotnie zmienia organizację przestrzeni i tworzy nowy wymiar dla rozwoju miasta (Kaczmarek 2001, 2010). Ważnym jest zatem, aby proces ten wpisywał się w istniejącą urbanistyczną tkankę miejską i nie powodował rewolucji zarówno przestrzennej, jak i gospodarczej i społecznej w najbliższym otoczeniu. Jednym z zagrożeń pojawiającym się przy tego typu przekształceniach jest gentryfikacja. To czy wystąpi ona na danym terenie uzależnione jest m.in. od jego endogenicznych uwarunkowań i indywidualnych cech (Jadach-Sepioło 2007; Zukin 2010; Górczyńska 2015; Less 2019), ale także od samego sposobu zaplanowania przez inwestora zmian i analizy ich konsekwencji, a także polityki gminy w tym zakresie. Efektem rewitalizacji jest zwykle przeobrażony krajobraz miejski, a poszczególne aspekty tego procesu (funkcjonalno-przestrzenny, społeczny, gospodarczy i kulturowy) w dużej mierze kształtują jego odbiór wewnętrzny i zewnętrzny. Nowa wartość zrewitalizowanego obszaru to zarówno poprawa tkanki materialnej oraz efektywnie działająca struktura funkcjonalna, ale także akceptacja społeczna i poprawa warunków życia mieszkańców (Kaczmarek 2010).

5.3. Obszar badań – EC1 jako teren poprzemysłowy w Łodzi

Łódź stanowi szczególne miejsce w Polsce ze względu na swoją historię oraz skalę występującego tu dziedzictwa poprzemysłowego. Potwierdzeniem tego może być chociażby uznanie jej przemysłowego krajobrazu za pomnik historii³. Na terenie miasta znajdują się liczne założenia funkcjonalno-przestrzenne i pojedyncze obiekty powstałe w większości w okresie, kiedy Łódź pełniła rolę europejskiego centrum włókiennictwa. Prezentują one różne występujące style architektoniczne i mody w sztuce drugiej połowy XIX wieku i początku kolejnego stulecia. Łódzkie zakłady przemysłowe były ważnym kompozycyjnie elementem rozplanowania miasta, często wpływając na wielkość i kształt kwartałów oraz przebieg niektórych ulic (Nowakowska, Walczak 2017). Około 20% śródmiejskiej powierzchni

³ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lutego 2015 roku w sprawie uznania za pomnik historii „Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego”* (Dz.U., 2015, poz. 315).

Łodzi zajmowana była historycznie przez tereny przemysłowe (Walczak 2017), stąd warto podejmować tu badania, zwłaszcza w zakresie roli tego typu obszarów w strukturze morfologiczno-funkcjonalnej miasta (Kotlicka 2008). Najbliższe sąsiedztwo obszarów poprzemysłowych w Łodzi stanowią zwykle tereny zabudowy mieszkaniowej, co pozwala przypuszczać, że osoby tam zamieszkujące powinny interesować się zmianami w nich zachodzącymi, a z kolei ich opinie, jak postrzegają przeprowadzone przekształcenia powinny być cennym źródłem informacji dla inwestora i władz miasta.

W Łodzi już od lat 90. XX wieku realizowane są zarówno przez sektor prywatny, jak i publiczny przedsięwzięcia dotyczące adaptacji dawnych obiektów pofabrycznych, z przeznaczeniem na różne cele: dydaktyczne, handlowe, biurowe, mieszkaniowe, hotelowe, kulturowe, gastronomiczne. Jednym z nich jest analizowany w ramach artykułu projekt pn. „Rewitalizacja EC1 i jej adaptacja na cele kulturalno-artystyczne” zlokalizowany w strefie śródmiejskiej, w niedalekim sąsiedztwie Dworca Łódź-Fabryczna, przy ulicy Targowej 1/3. Stanowił on element zarówno Uproszczonego lokalnego programu rewitalizacji wybranych terenów śródmiejskich oraz pofabrycznych Łodzi na lata 2004–2013⁴, jak i przyjętego w 2016 roku zgodnie z *Ustawą* (2015) Gminnego Programu Rewitalizacji⁵. Położony jest zatem w obszarze uznanym za zdegradowany w mieście⁶ (ryc. 1), czyli miejscu koncentracji problemów społecznych, funkcjonalno-przestrzennych, środowiskowych, gospodarczych i technicznych.

Projekt „Rewitalizacja EC1 i jej adaptacja na cele kulturalno-artystyczne” zaplanowany został jako element programu pn. Nowe Centrum Łodzi⁷ i przekształceń związanych z dworcem kolejowym. Zrealizowany jako pojedyncze zadanie nie miałby sensu. Obejmował on obszar dawnej elektrociepłowni EC1 (fot. 4–9), która wygaszona została w 2000 roku, a w 2003 przekazana na własność miastu.

Projekt umieszczony został na indykatywnej liście projektów województwa łódzkiego, czyli takich o zasięgu ponadlokalnym. Potwierdzają to m.in. cele jakie sobie w nim wyznaczono, tj.: wykreowanie nowoczesnego ośrodka z bogatą ofertą imprez, festiwali i wydarzeń kulturalnych oraz podniesienie atrakcyjności

⁴ Uchwała Nr XXXIV/568/04 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 14 lipca 2004 roku w sprawie przyjęcia Uproszczonego lokalnego programu rewitalizacji wybranych terenów śródmiejskich oraz pofabrycznych Łodzi na lata 2004–2013 wraz z późniejszymi zmianami.

⁵ Uchwała Nr XXXV/916/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 28 września 2016 roku w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji miasta Łodzi wraz z późniejszymi zmianami.

⁶ Uchwała Nr XXV/589/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 10 lutego 2016 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Łodzi.

⁷ Uchwała Nr XII/241/2015 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 20 maja 2015 roku zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu Nowe Centrum Łodzi.

Ryc. 1. Lokalizacja projektu „Rewitalizacja EC1 i jej adaptacja na cele kulturalno-artystyczne” w Łodzi

Źródło: P. Kurzyk

Fot. 4–9. Wnętrze EC1 przed zmianami
fot. E. Masierek (2006, 2009)

turystycznej miasta. Od samego początku zatem przedsięwzięcie nastawione było na szerokie grono odbiorców, niekoniecznie mieszkańców obszaru rewitalizacji czy samej Łodzi. Projekt realizowany był w latach 2008–2015 z wykorzystaniem środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego. Całkowita jego wartość wyniosła ponad 265 mln złotych, w tym ponad 82 mln pochodziły z dotacji unijnej⁸. Planowanie projektu rozpoczęto w 2007 roku, a w 2008 roku powołano instytucję kultury „EC1 Łódź – Miasto Kultury”⁹, która wspólnie z Biurem ds. Inwestycji Urzędu Miasta Łodzi, pracowała nad zmianami w zagospodarowaniu terenu. Dzięki temu przyszły użytkownik tego obiektu uczestniczył zarówno w planowaniu, jak i realizacji całej inwestycji.

Zanim przekazano wykonawcy plac budowy, zorganizowano na terenie EC1 piknik europejski (fot. 10–15). Była to okazja do zapoznania mieszkańców z tym miejscem, jego historią oraz ostatni raz pokazania go przed planowanymi przekształceniami. Impreza cieszyła się dużym zainteresowaniem wśród lokalnej społeczności, reprezentowanej przez różne grupy wiekowe. Warto zatem tego typu praktykę stosować i podejmować próby włączania mieszkańców w projekty rewitalizacji obszarów poprzemysłowych, a także tworzyć warunki do zachowania w ludzkiej pamięci tożsamości i dziedzictwa kulturowego danego miejsca.

Fot. 10–15. Teren EC1 podczas pikniku dla mieszkańców zorganizowanego przed rozpoczęciem prac budowlanych

fot. E. Masierek (2010)

⁸ <https://ec1lodz.pl/historia-ec1> (dostęp: 9.11.2019).

⁹ Uchwała nr XXX/588/08 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 9 kwietnia 2008 roku w sprawie powołania Instytucji Kultury „EC1 Łódź – Miasto Kultury”.

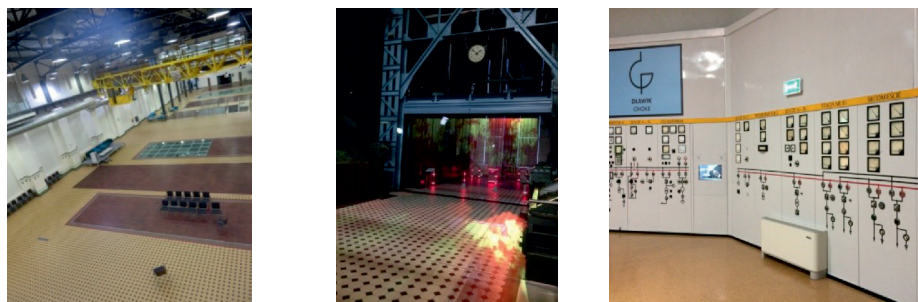
W 2010 roku rozpoczęto prace budowlane. W ramach projektu:

- przeprowadzono prace konserwatorskie, restauratorskie i inne roboty budowlane w celu przystosowania obiektów do nowych funkcji,
- przeprowadzono prace renowacyjne i modernizacyjne budynków przemysłowych i ich adaptację do nowych funkcji,
- zagospodarowano tereny wspólne – przestrzeń integrującą¹⁰.

Chcąc podkreślić elementy dziedzictwa historycznego zachowana została kubatura, forma i w większości zewnętrzne cechy elewacji budynków z charakterystycznymi detalami oraz poszczególne elementy wyposażenia wnętrz (fot. 16–21).

Fot. 16–18. Teren EC1 po zmianach
fot. E. Masierek (2015, 2018)

Fot. 19–21. Wnętrza EC1 po zmianach
fot. E. Masierek (2017)

W 2016 roku uruchomiono w gmachu EC1-Wschód planetarium. Tu znajduje się także Narodowe Centrum Kultury Filmowej oraz swoją działalność prowadzi Łódź Film Commission. Obie te inicjatywy nawiązują do filmowych tradycji miasta. W zachodniej części kompleksu EC1 ulokowano Centrum Nauki Techniki ze sferycznym kinem 3D.

¹⁰ Dane ze Sprawozdania z działalności Instytucji Kultury „EC1 Łódź – Miasto Kultury” za lata 2010, 2012.

W budowie jest aktualnie Centrum Komiksu i Narracji Interaktywnej, które ma zostać oddane do użytkowania w 2021 roku.

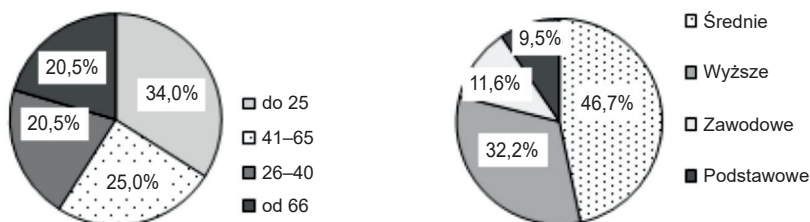
EC1 swoją formą architektoniczną stanowi aktualnie wyraźną dominantę w krajobrazie Łodzi. Korzystna lokalizacja (w sąsiedztwie dworca Łódź Fabryczna i dostępność komunikacyjna sprawiają, iż w bezpośrednim otoczeniu rozwijają się nowe inwestycje, w szczególności biurowe i mieszkaniowe. Jest to też miejsce, które wpisało się już w turystyczną mapę miasta. Warto jednak zauważyć, że podjęcie decyzji o realizacji tego typu projektu przez samorząd ma swoje długofalowe skutki finansowe dla miasta związane z eksploatacją i obsługą powstałych po rewitalizacji obiektów. Dobrze jest zatem w tego typu projekty już na etapie planowania włączyć sektor prywatny.

5.4. Postrzeganie EC1 w Łodzi przez mieszkańców najbliższego otoczenia – wyniki badań kwestionariuszowych

W maju 2017 roku przeprowadzone zostały badania kwestionariuszowe na niereprezentatywnej próbie 199 respondentów. Dokonano nieprobabilistycznego, przypadkowego doboru próby. Badaniem objęto mieszkańców najbliższego sąsiedztwa projektu EC1, którzy zamieszkiwali w tym czasie w zasięgu pieszym, tj. w odległości maksymalnie do 500 m od niego. Badania¹¹ przeprowadzone zostały z zastosowaniem technik standaryzowanych, opartych na bezpośrednim komunikowaniu się z respondentem z wykorzystaniem narzędzia w postaci wywiadu kwestionariuszowego (Gruszczyński 2003). Zaletami tej techniki, istotnymi z punktu widzenia badania, były możliwość wyjaśnienia zadawanego pytania przez ankietera oraz dotarcia do określonej grupy respondentów. W kwestionariuszu wykorzystano pytania o charakterze zamkniętym lub półotwartym. Dla lepszego zobrazowania stopnia akceptacji danego zjawiska lub opinii respondenta, w kilku przypadkach zastosowano skalę Likerta. Podczas badania respondenci mogli dokonać własnej oceny analizowanego projektu, jego sposobu zagospodarowania, bezpośredniego wpływu na sąsiedztwo oraz wskazać pozytywne i negatywne jego skutki.

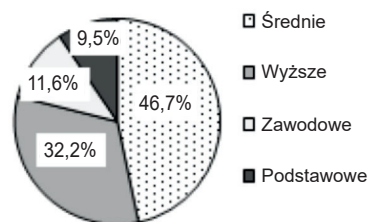
W badaniach kwestionariuszowych udział wzięło 199 respondentów zamieszkujących okolice EC1, w tym 63% stanowiły kobiety. Każda grupa wiekowa ankietowanych była reprezentowana w co najmniej 20%. Największą grupę ogółu respondentów, tj. 34% stanowiły osoby w przedziale wiekowym do 25 roku życia. Jedna czwarta ankietowanych reprezentowała osoby pomiędzy 41 a 65 rokiem życia (ryc. 2). Dominowali respondenci o wykształceniu średnim (47%) i wyższym (32%). Najmniej osób (9%) deklarowało wykształcenie podstawowe (ryc. 3).

¹¹ Wywiady z mieszkańcami przeprowadzali studenci kierunku Gospodarka Przestrzenna na Wydziale Nauk Geograficznych i Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

Ryc. 2. Wiek respondentów

Źródło: oprac. własne.

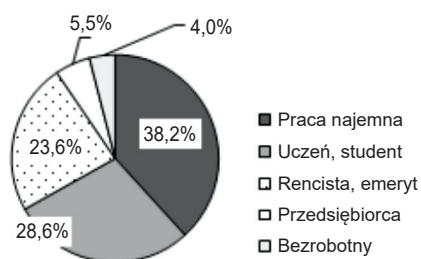

Ryc. 3. Wykształcenie respondentów

Źródło: oprac. własne.

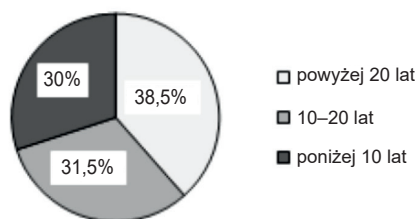
Należy przy tym zauważyć, że prawie jedną trzecią respondentów stanowili uczniowie/studenci. Ankietowani w większości deklarowali w statusie zawodowym „pracę najemną” (ponad 38%). Prawie ¼ respondentów to renciści lub emeryci. 4% respondentów to osoby bezrobotne (ryc. 4).

Spora część ankietowanych, bo aż 38% mieszka w okolicy EC1 powyżej 20 lat. Pozostali mieszkańcy równomiernie dzielą się na tych ze stażem zamieszkania pomiędzy 10 a 20 lat oraz poniżej 10 lat (ryc. 5). Większość ankietowanych zatem pamięta czasy sprzed realizacji projektu, co daje możliwość spojrzenia z pewnej perspektywy czasowej na zaistniałą zmianę i dokonania porównania. Ponad połowa wszystkich respondentów (56%) deklaruje, że nie jest właścicielem lokalu, który zamieszkuje. W tej okolicy występuje wielu najemców lokali komunalnych. Budynki mieszkalne wokół EC1 w dużej mierze wymagają remontów.

Ryc. 4. Status zawodowy respondentów

Źródło: oprac. własne.

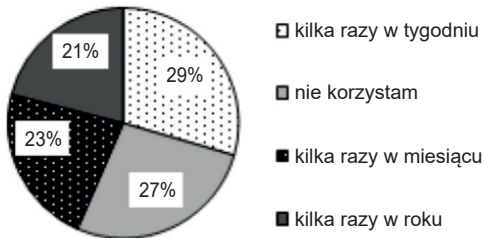

Ryc. 5. Długość czasu zamieszkania w okolicy EC1

Źródło: oprac. własne.

Prawie jedna trzecia respondentów korzysta ze zrewitalizowanej przestrzeni kilka razy w tygodniu. Spora część respondentów (27%) deklaruje, że nie korzysta w ogóle z tego miejsca, a jedna piąta, że korzysta kilka razy w roku (ryc. 6). Nasuwa się w tym miejscu pytanie, czy i w jaki sposób realizowane aktualnie w EC1 działalności oraz podejmowane na tym terenie nowe projekty wspierają

wyprowadzanie z kryzysu obszaru śródmiejskiego i wspomagają jego mieszkańców w tym procesie? Czy istnieje np. „specjalna oferta” dla młodzieży zamieszkującej obszar rewitalizacji pomagająca zwiększać jej dostępność do oferty kulturalnej? Wykorzystanie potencjału takiego obiektu dla działań rewitalizacyjnych wydaje się bowiem czymś oczywistym. Autorka ogólnie podziela bowiem pogląd prezentowany w Ustawie (2015), że projekty rewitalizacji obszarów poprzemysłowych powinny wychodzić naprzeciw zdiagnozowanym problemom obszaru zdegradowanego i nie chodzi tu jedynie o te dotyczące sfery funkcjonalno-przestrzennej, ale także społecznej.

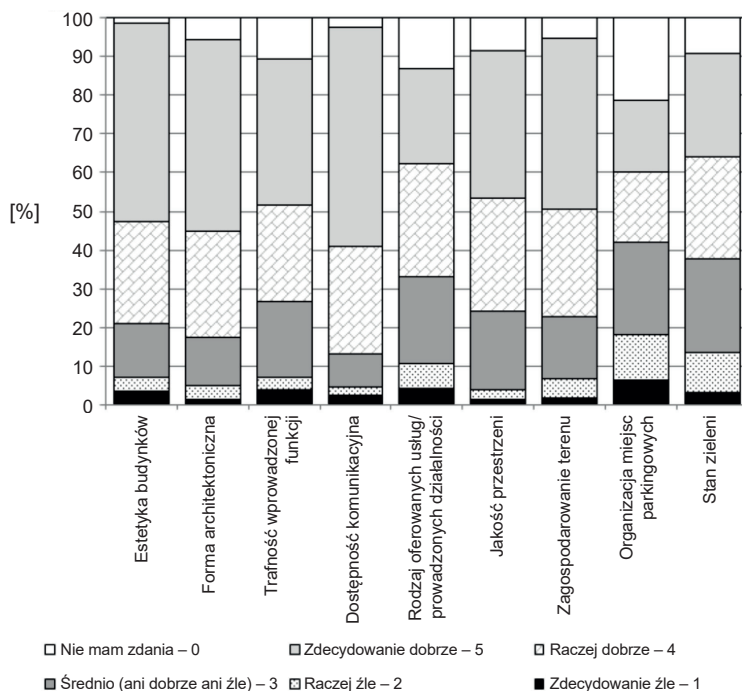

Ryc. 6. Częstotliwość użytkowania przez respondentów przestrzeni wygenerowanych przez projekty
Źródło: oprac. własne.

Podczas badania próbowano dowiedzieć się jakie były przyczyny wyboru miejsca do mieszkania ankietowanych. Możliwe było wskazanie maksymalnie trzech powodów. Odpowiedzi były dość zróżnicowane, jednak najwięcej respondentów, bo prawie $\frac{1}{3}$ wybrała odpowiedź „rodzina tutaj mieszka/mieszkała”, w tym większość z nich stanowili właściciele lokali. Ze względu na lokalizację zamieszkało tu ponad 13% respondentów. Co dziesiąty ankietowany wskazywał odpowiedzi „mam blisko do pracy” oraz „ze względu na dobre skomunikowanie z resztą miasta”. Jest to teren o rozwijających się usługach oraz miejscach pracy, ze względu chociażby na bezpośrednie sąsiedztwo dworca kolejowego oraz realizację Programu Nowe Centrum Łodzi. Kilkoro respondentów jednak nie miało wpływu na wybór miejsca zamieszkania, np. „dostałem tu przydział, bo budynek, w którym mieszkałem poddano rozbiórce”.

Zdaniem 75% respondentów realizacja projektu EC1 była w mieście potrzebna. Co dziesiąty ankietowany uważał jednak, że raczej nie była konieczna. Wśród nich przeważały osoby od 66. roku życia, nie zarejestrowano w tej grupie osób w przedziale wiekowym 26–40 lat. Jedynie 5% respondentów nie miało zdania w tym temacie. W kolejnej części badania zadaniem osób poddanych badaniom było dokonanie oceny poszczególnych elementów zagospodarowania EC1 (ryc. 7).

Najlepiej oceniona została przez respondentów dostępność komunikacyjna, co na pewno ma związek z bliskim sąsiedztwem Dworca Łódź Fabryczna. Dzięki takiej lokalizacji obiekt jest łatwo dostępny dla turystów oraz osób spoza Łodzi chcących skorzystać z oferty kulturalnej EC1. Wysoko ocenione zostały także estetyka i forma architektoniczna budynków. Pozytywny odbiór mieszkańców

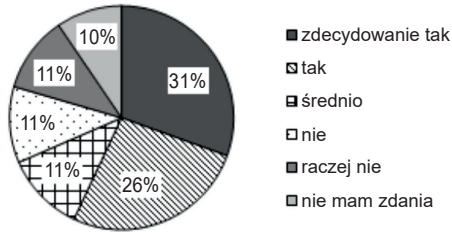

Ryc. 7. Identyfikacja i ocena występujących zdaniem respondentów lokalnych zmian społeczno-gospodarczych pod wpływem EC1

Źródło: oprac. własne.

dotyczył także zagospodarowania terenu, jakości przestrzeni czy trafności doboru funkcji. Ponad połowa respondentów dobrze oceniła rodzaj oferowanych przez EC1 usług i prowadzonych tu działalności gospodarczych. Co ciekawe, jednak ponad 13% odpowiedziało „nie mam zdania”, co może oznaczać, że mieszkańcy najbliższego otoczenia raczej nie korzystają z oferty EC1. Co dziesiąty ankietowany ocenił źle lub raczej źle oferowane usługi i działalności. Najgorzej, na tle elementów poddanych analizie, wypadła organizacja miejsc parkingowych i zieleni. Wyraźnie wskazuje to na deficyty i potrzeby w tych obszarach.

Następnie respondenci zostali zapytani o to czy uważają, że oprócz oczywistej poprawy przestrzeni na terenie byłej EC1, realizacja tego projektu przyczyniła się także do lokalnych zmian społeczno-gospodarczych w tym rejonie? Ponad połowa ankietowanych (57%) sądzi, że miała wpływ, w tym 31% wskazuje kategorię „zdecydowanie tak”. Jedna trzecia respondentów uważa jednak, że „nie”, „raczej nie” lub „średnio”, co może wskazywać po raz kolejny na raczej ponadlokalny charakter obiektu. Co dziesiąty respondent nie ma zdania w tym zakresie (ryc. 8).

Ryc. 8. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy realizacja projektów przyczyniła się do lokalnych zmian społeczno-gospodarczych?”

Źródło: oprac. własne.

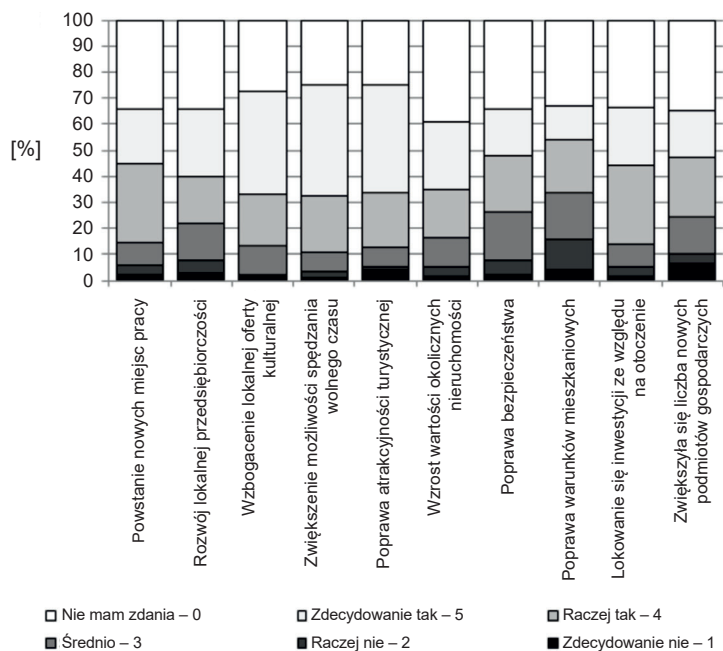
Respondenci, którzy zauważyli wpływ analizowanej inwestycji na otoczenie społeczno-gospodarcze poproszeni zostali następnie o próbę zidentyfikowania jego rodzajów i ocenę stopnia ich natężenia (ryc. 9). Wśród nich ponad 60% uznała, że przeprowadzona inwestycja miała duży wpływ na zwiększenie się liczby miejsc do spędzania wolnego czasu i wzbogacenia lokalnej oferty kulturalnej oraz poprawę atrakcyjności turystycznej miasta, co wydaje się dość oczywistym ze względu na wprowadzone do obiektu EC1 funkcje. Nieco ponad połowa wskazywała na lokowanie się nowych inwestycji oraz wykreowanie nowych miejsc pracy. Samo EC1 zatrudnia obecnie około 200 pracowników¹². 45% respondentów zwróciła z kolei uwagę na to, iż realizacja EC1 przyczyniła się do wzrostu wartości okolicznych nieruchomości. Wyraźnie w wypowiedziach podkreślony został zatem wymiar ekonomiczny wpływu przeprowadzonej adaptacji na jej otoczenie. Warto jednak zauważyć, że 40% respondentów wskazało także na inny aspekt, a mianowicie poprawę bezpieczeństwa w okolicy.

Kolejne pytanie dotyczyło wpływu przeprowadzonej adaptacji na poprawę wizerunku okolicy (ryc. 10). Zdecydowana większość respondentów (74%) jest zdania, iż projekt miał pozytywny wpływ na zmianę postrzegania jego otoczenia. Zdania, że „nie” lub „raczej nie” jest jedynie około 8% ankietowanych.

Na koniec respondenci zapytani zostali czy zauważają jakieś uciążliwości związane z bezpośrednim sąsiedztwem EC1. 72% ankietowanych wypowiedziało się, że „nie” lub „raczej nie” (ryc. 11). Pozostałą część respondentów (28%) poproszono o zidentyfikowanie odczuwalnych uciążliwości (ryc. 12). Najwięcej wskazań zanotowano przy odpowiedzi związanej z „korkami”, a następnie podkreślano to, że jest głośno. Zwrócono także uwagę na ograniczenia w miejscach do parkowania oraz spore natężenie ruchu. Zauważona tu została także kwestia wzrostu czynszu w okolicy.

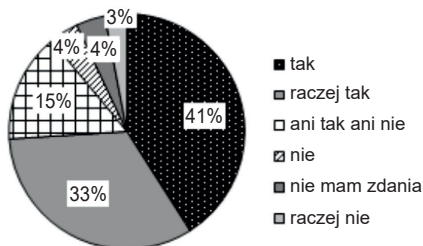
W kolejnym pytaniu zwrócono się do respondentów z prośbą o odpowiedź czy z ich perspektywy widoczne są pozytywne efekty funkcjonowania EC1. Ponad 60% ankietowanych odpowiedziało, że „tak” lub „raczej tak” (ryc. 13). Najwięcej wśród nich (27%) zwracało uwagę na podniesienie atrakcyjności otoczenia, następnie na powstałe nowe miejsca pracy (18%), możliwość skorzystania z dodatkowej oferty spędzania czasu wolnego (17%) oraz podniesienie standardu

¹² Na podstawie Sprawozdania z działalności EC1 za rok 2019.

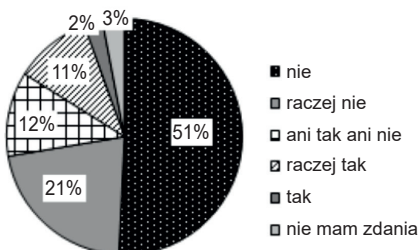
Ryc. 9. Identyfikacja i ocena występujących, zdaniem respondentów, lokalnych zmian społeczno-gospodarczych pod wpływem EC1

Źródło: oprac. własne.

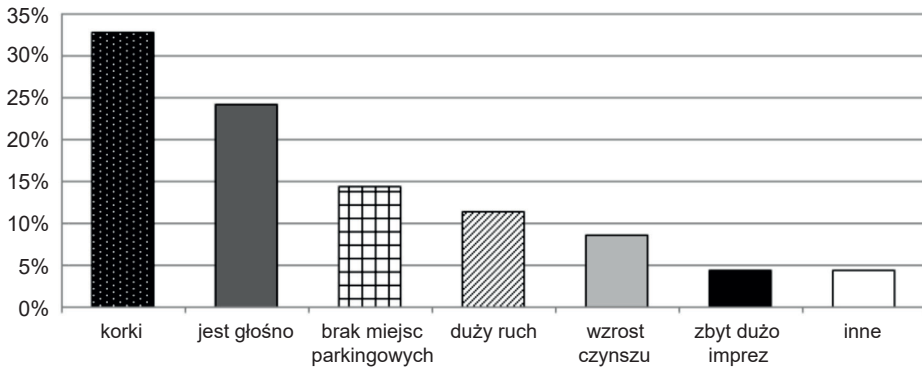
Ryc. 10. Wpływ EC1 na wizerunek otoczenia

Źródło: oprac. własne.

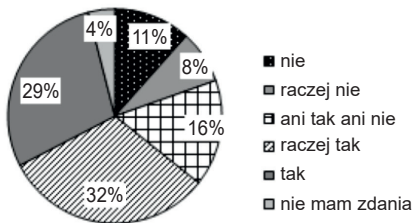
Ryc. 11. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy zauważa Pan/Pani jakieś uciążliwości związane z sąsiedztwem EC1?”

Źródło: oprac. własne.

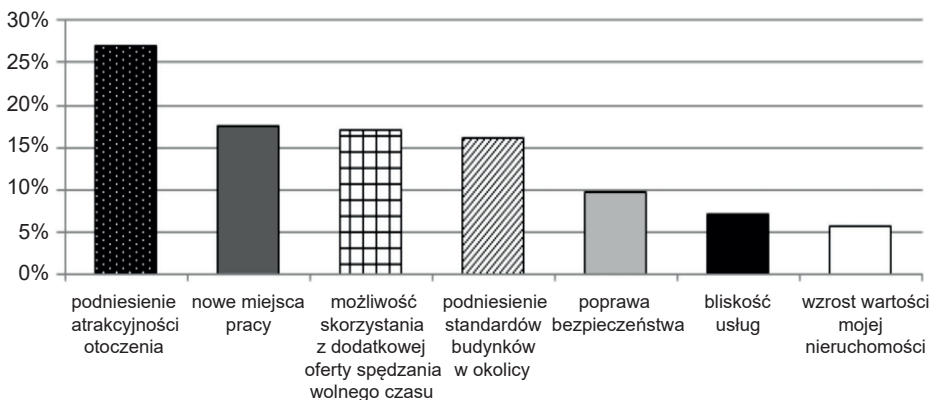
Ryc. 12. Uciążliwości związane z sąsiedztwem EC1 w opinii okolicznych mieszkańców
Źródło: oprac. własne.

budynków w okolicy (16%) (ryc. 14). Często bowiem podjęte w danym miejscu działania rewitalizacyjne motywują do realizacji prac remontowych w najbliższym sąsiedztwie, także inwestorów prywatnych.

Ryc. 13. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy zauważa Pan/Pani pozytywne efekty EC1?”

Źródło: oprac. własne.

Ryc. 14. Pozytywne efekty w związku z realizacją projektu EC1 zauważone przez okolicznych mieszkańców

Źródło: oprac. własne.

5.5. Wnioski

Procesy rewitalizacji miast przemysłowych stanowią istotny element ich polityki rozwoju. Warto budować tożsamość miasta na jego unikatowym dziedzictwie, próbując je zachować i jednocześnie dostosować do aktualnych potrzeb lokalnej społeczności. Adaptacja obszarów przemysłowych do nowych funkcji przywraca te tereny do życia miasta oraz tworzy nową jakość i organizację poddawanej przemianie przestrzeni i jej najbliższego otoczenia. Proces ten powinien zostać tak zaplanowany i wdrożony, aby nie powodował negatywnych skutków zarówno w sferze przestrzennej, jak i gospodarczej, społecznej, środowiskowej w najbliższym otoczeniu.

Łódź jest miastem, w którym na przestrzeni ostatnich 30 lat zrealizowano wiele inwestycji dostosowujących obiekty przemysłowe do nowych funkcji, stąd stanowi ciekawe miejsce do prowadzenia różnych badań w tym zakresie. Ostatnim oddanym do użytkowania w 2020 roku przedsięwzięciem tego typu jest projekt „Monopolis” przekształcający dawny zakład produkcji spirytusu w przestrzeń biznesową oraz rozrywkową i kulturalną.

W przypadku wielu łódzkich adaptacji najbliższe sąsiedztwo stanowią tereny zabudowy mieszkaniowej, co warto mieć na uwadze przy planowaniu rewitalizacji. Dobrą praktyką, sprawdzoną w przypadku EC1, okazało się zaproszenie lokalnej społeczności do lepszego poznania obszaru przemysłowego (wcześniej niedostępnego) przed planowanymi zmianami. Pozwala to uwrażliwiać mieszkańców na dziedzictwo przemysłowe, ukazywać jego rolę w tworzeniu miasta i budowaniu jego tożsamości. Stwarza także okazję do dyskusji na temat przyszłości danego obiektu i jego nowej funkcji. Przy aktualnym podejściu do rewitalizacji, która raczej ma się koncentrować na terenach zamieszkałych i rozwiązywaniu problemów społecznych, projekty adaptacji obiektów przemysłowych do nowych funkcji w sposób szczególnie powinny wychodzić naprzeciw potrzebom lokalnej społeczności i deficytom obszaru rewitalizacji.

Projekt „Rewitalizacja EC1 i jej adaptacja na cele kulturalno-artystyczne” zrealizowany został ze środków publicznych, przy dużym wsparciu unijnym. Zlokalizowany jest w obszarze zdegradowanym, czyli w miejscu, w którym występuje koncentracja problemów społecznych, funkcjonalno-przestrzennych, środowiskowych, gospodarczych i technicznych. Sporym wyzwaniem po uruchomieniu tego typu obiektu jest stworzenie w nim atrakcyjnej oferty kulturalno-edukacyjnej, przyciągającej różnych odbiorców, a także samo jego utrzymanie, czyli regularne ponoszenie znaczących kosztów eksploatacyjnych. Jest to na pewno aktualnie miejsce, które stanowi wyraźną dominantę w krajobrazie Łodzi oraz atrakcyjny punkt na mapie turystycznej miasta.

Po przeprowadzonych badaniach wśród mieszkańców najbliższego otoczenia EC1, do których w przeważającej części należały osoby zamieszkujące tam powyżej 10 lat, nasuwają się następujące konkluzje:

- projekt EC1 jest raczej pozytywnie przez nich odbierany, 75% respondentów uważa, że jego realizacja była w mieście potrzebna;
- atuty EC1, na które w sposób szczególny zwracali uwagę respondenci to dostępność komunikacyjna oraz estetyka i forma architektoniczna budynków;
- deficyty EC1, na które zwracali uwagę respondenci to: organizacja miejsc parkingowych oraz zieleni;
- 27% respondentów zadeklarowało, że nie korzysta z przestrzeni EC1 w ogóle, a 20%, że korzysta kilka razy w roku, co może wskazywać na to, że obiekt ma zdecydowanie charakter ponadlokalny i ze swoją ofertą nie ma nastawienia raczej na odbiorcę z najbliższego otoczenia;
- przeprowadzona adaptacja przyniosła miastu kolejne miejsce do spędzania wolnego czasu i wzbogaciła lokalną ofertę kulturalną. Ma także zauważalny wpływ na poprawę wizerunku otoczenia oraz atrakcyjności turystycznej Łodzi;
- ponad połowa respondentów uznała, że projekt EC1 „przyciągnął” nowe inwestycje oraz wykreował nowe miejsca pracy;
- 40% respondentów wskazało pozytywny wpływ projektu na poprawę bezpieczeństwa w okolicy;
- uciążliwości, na które zwracali uwagę mieszkańcy to: tworzące się w okolicy EC1 korki oraz hałas.

Przypadek Łodzi pokazuje, że projekty rewitalizacji obszarów przemysłowych mogą stanowić impuls do zmian w otoczeniu i mają na nie wyraźny wpływ. Ze względu na skalę występującego tu dziedzictwa i jego potencjał stanowić powinny istotny element polityki rozwoju miasta oraz rewitalizacji. Warto, aby w większym stopniu były one wykorzystywane w celach społecznych i wychodziły naprzeciw nie tylko występującym na samym terenie deficytom funkcjonalno-przestrzennym, ale także wspierały inne obszary problemowe, w szczególności na terenach poddawanych rewitalizacji. Przy realizacji projektów należy zawsze wykonać dokładną analizę najbliższego otoczenia, zwłaszcza tego mieszkaniowego. Władze lokalne powinny także współpracować z inwestorami przy tworzeniu projektów adaptacji obszarów przemysłowych (Skalski 2009; Pizzol i in. 2016); poszukiwać wspólnie optymalnych funkcji i kompromisów konserwatorskich, a także prowadzić działania mające na celu ograniczanie procesu gentryfikacji (Górczyńska 2015; Less 2019). Nowa wartość zrewitalizowanego obszaru przemysłowego to nie tylko poprawa tkanki materialnej, ale także akceptacja społeczna i poprawa warunków życia mieszkańców (Kaczmarek 2010).

Literatura

- Couch C., Sykes O., Börstinghaus W., 2011, *Thirty years of urban regeneration in Britain, Germany and France: The importance of context and path dependency*, „Progress in Planning”, 75(1): 1–52.
- Cysek-Pawlak M.M., Krzysztofik S., 2018, *The new urbanism principle of quality architecture and urban design versus place identity. A case study of Val d'Europe and Manufaktura complex*, „European Spatial Research and Policy”, 25.
- Domański B., 2009, *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych – specyfika wyzwań i instrumentów*, [w:] Jarczewski W. (red.), *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, t. 4, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Gehl J. [przekł. z j. duńskiego: Sz. Nogalski], 2014, *Miasta dla ludzi*, Wydawnictwo RAM, Kraków.
- Górczyńska M., 2015, *Gentryfikacja w polskim kontekście: krytyczny przegląd koncepcji wyjaśniających*, „Przegląd Geograficzny”, 87(4): 589–611.
- Grimski D., Ferber U., 2001, *Urban Brownfield in Europe*, „Land Contamination and Reclamation”, 9: 143–148.
- Gruszczyński L.A., 2003, *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Gubański J., 2008, *Obszar przemysłowy w strukturze miasta*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, 105(6-A): 332–337.
- Jadach-Sepioło A., 2007, *Gentryfikacja miast*, „Problemy Rozwoju Miast”, 3: 66–79.
- Kaczmarek S., 2001, *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kaczmarek S., 2010, *Proces rewitalizacji terenów poprzemysłowych a organizacja przestrzeni miejskiej Łodzi*, [w:] Markowski T., Kaczmarek S., Olenderek J. (red.), *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych w Łodzi*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, 132: 7–17.
- Klapperich H., 2002, *Interdisciplinary Approach for Brownfields*, [w:] Brebbia C.A., Almorza D., Klapperich H. (red.), *Brownfield Sites: Assessment, Rehabilitation and Development*, WIT Press, Southampton, UK: 1–13.
- Kotlicka J., 2008, *Przemiany morfologiczne terenów przemysłowych Łodzi*, praca doktorska, promotor: S. Liszewski, Uniwersytet Łódzki.
- Latosińska J., 2010, *Rozmieszczenie obszarów poprzemysłowych na terenie Łodzi i ich wartość kulturowa*, [w:] Markowski T., Kaczmarek S., Olenderek J. (red.), *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych w Łodzi*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, 132: 19–40.
- Legrand Ch., 2006, *Revitalisation of post-industrial areas and their integration within urban planning*, [w:] *Revitalisation of post-industrial towns and the role of industrial heritage*, Łódzka Okręgowa Izba Inżynierów Budownictwa i Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej, Łódź: 169–172.
- Lenartowicz J.K., 2006, *On the civic society, participation & brownfields*, „Czasopismo Techniczne”, 8-A, [w:] Lenartowicz J.K. i in. (red.), *Od terenów przemysłowych do ... Regentif, sieć intensyfikacji innowacji w dziedzinie regeneracji obszarów przemysłowych*: 361–381.

- Lenartowicz J.K., 2010, *Partycypacja, kultura, rewitalizacja*, [w:] Nyka L. i in. (red.), *Kultura dla rewitalizacji – rewitalizacja dla kultury*, Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia, Gdańsk: 93–110.
- Less L., 2019, *Planetary gentrification and urban (re)development*, „Urban Development Issues”, 61(1), University of Leicester, Leicester, UK, <https://doi.org/10.2478/udi-2019-0001>
- Maciejewska A., Turek A., 2019, *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Moterski F., 2019, *Dziedzictwo poprzemysłowe jako element zintegrowanego zarządzania miastem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Nowakowska A., Walczak B., 2017, *Dziedzictwo przemysłowe jako kapitał terytorialny. Przykład Łodzi*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii”, 45(4).
- Ostręga A., 2008, *The Renewal of Cities through the Regeneration of Post-Industrial Areas – Examples and Method*, [w:] Kleczkowski P. (red.), *Methods for the Management of City Revitalization*, Dom Wydawnictw Naukowych, Kraków: 43–61.
- Ostręga A., Uberman R., 2005, *Formalno-prawne problemy rewitalizacji terenów poprzemysłowych, w tym pogórnich*, „Górnictwo i Geoinżynieria”, 29(4): 115–127.
- Petz U., 2006, *The promotion of a new landscape in the Ruhr: The international Building Exhibition (IBA) Emscher Park 1989–1999 Revitalisation of post-industrial towns and the role of industrial heritage*, Łódzka Okręgowa Izba Inżynierów Budownictwa i Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej, Łódź: 445–459.
- Piech M., 2004, *Przemiany funkcjonalne terenów przemysłowych w latach 1988–1996 (w granicach kolei obwodowej)*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Pizzol L., Zabeo A., Klusáček P., Giobilito E., Critto A., Frantál B., Martinát S., Kunc J., Osman R., Bartke S., 2016, *Timbre Brownfield Prioritization Tool to support effective brownfield regeneration*, „Journal of Environmental Management”, 166: 178–192.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lutego 2015 roku w sprawie uznania za pomnik historii „Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego”* (Dz.U., 2015, poz. 315).
- Russell J.S., James S., 2001, *A new new urbanism renews Dutch Docklands*, „Architectural Record”, 189(4).
- Skalski K., 2009, *Rewitalizacja we Francji – zarządzanie przekształceniami obszarów kryzysowych w miastach*, *Rewitalizacja Miast Polskich*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Rozwoju Miast i Regionów, Kraków.
- Stratton M., 2000, *Industrial Buildings. Conservation and Regeneration*, E&FN SPON, London–New York.
- Syms P., 2001, *Releasing Brownfields*, Joesph Rowntree Foundation, York, UK.
- Szewczyk A., 2012, *Sowliny – ostatni ośrodek przemysłu naftowego na Karpacko-Galicyjskim Trakcie Naftowym – stan istniejący, problemy rewitalizacji*, [w:] Ostręga A. (red.), *I. Polsko-Niemieckie Forum „Rekultywacja i rewitalizacja obszarów pogórnich”*, Wisła–Jawornik, 8–9 marzec 2012, Wydawnictwo AKNET: 93–105.
- Thornton G., Franz M., Edwards D., Pahlen G., Nathanail P., 2007, *The challenge of sustainability: Incentives for brownfield regeneration in Europe*, „Environmental Science and Policy”, 10: 116–134.

- Uchwała Nr XXXIV/568/04 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 14 lipca 2004 roku w sprawie przyjęcia Uproszczonego lokalnego programu rewitalizacji wybranych terenów śródmiejskich oraz pofabrycznych Łodzi na lata 2004–2013 wraz z późn. zm.
- Uchwała Nr XXX/588/08 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 9 kwietnia 2008 roku w sprawie powołania Instytucji Kultury „EC1 Łódź – Miasto Kultury”.
- Uchwała Nr XII/241/2015 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 20 maja 2015 roku zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu Nowe Centrum Łodzi.
- Uchwała Nr XXV/589/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 10 lutego 2016 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Łodzi.
- Uchwała Nr XXXV/916/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 28 września 2016 roku w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji miasta Łodzi wraz z późn. zm. *Ustawa o rewitalizacji* (Dz.U., 2015, poz. 1777 ze zm.).
- Walczak B., 2016, *Czy zabytki techniki i inżynierii to w Polsce wciąż dziedzictwo „drugiej kategorii”?* Rys historyczny oraz aktualne problemy, [w:] Szymgin B. (red.), *Klasyfikacja i kategoryzacja w systemie ochrony zabytków*, ICOMOS, Warszawa–Lublin.
- Walczak B., 2017, *Przekształcenia terenów i obiektów przemysłowych. Poprzemysłowa reinkarnacja Łodzi*, „Kronika Miasta Łodzi”, 1(77).
- Wojnarowska A., 2012, *Drugie życie obiektów i terenów poprzemysłowych*, cz. 1, „Eco-manager”, 1–2: 46–48.
- Wojnarowska A., 2013, *Revitalization of historic workers’ estates as an instrument of achieving spatial and social cohesion of city – the case study of Księży Młyn in Lodz*, [w:] Marszał T., Pielesiak I. (red.), *Spatial inequality and cohesion*, „Studia Regionalia KPZK PAN” 38: 105–119, Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- Wójcik M., 2009, *Centrum handlowo-rozrywkowe jako „miejsce” w przestrzeni społecznej Łodzi. Przykład „Manufaktury”*, [w:] *Social Factors in Spatial Economy and Spatial Planning*, „Space–Society–Economy”, 9: 133–142.
- Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020 z dnia 2 sierpnia 2016 roku*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa.
- Zarządzenie nr 9 Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 29 stycznia 1974 roku w sprawie wskaźników i wytycznych dla terenów mieszkaniowych w miastach* (Dz.Bud., Nr 2 z dnia 2 lutego 1974 roku, poz. 2).
- Zbiegieni A., 2009, *Wyzwanie czasu – od adaptacji i rewitalizacji do tworzenia centrów interpretacji dziedzictwa przemysłowego*, [w:] Januszewski S. (red.), *Dziedzictwo postindustrialne i jego kulturotwórcza rola*, cz. 1, Materiały z konferencji, Warszawa, 4–5 czerwca 2009 r., Fundacja Hereditas, Warszawa.
- Zukin S., 2010, *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*, Oxford University Press.
- Żychowska M.J., 2006, *Obiekty poprzemysłowe i ich nowe funkcje*, International Conference PRO-REVITA, Łódź 29.06.–1.07.2006, „Revitalisation as a vehicle of identity and development of metropolitan areas”: 215–220.

Źródła internetowe

<https://ec1lodz.pl/historia-ec1>

Historia artykułu

Data wpływu: 1 września 2020

Data akceptacji: 1 listopada 2020